

PROFILUL UNUI CĂRTURAR ILUMINIST: DIMITRIE VAIDA

„Din cetatea aceea de la care nemernicim ne-au venit noao cărți, acelea sânt însuși Scripturile care ne dojenesc bine să viețuim», și cu adevărat spre acel sfârșit a fi îndreptată toată Sfânta Scriptură lesne va cunoaște oricare toată o va cerca [...]»¹

Lectura Sfintei Scripturi, „cartea ziditoriului cătră zidire trimisă”, după cum o caracteriza Dimitrie Vaida preluând o formulă a Sfântului Augustin (din *Enarrationes in Psalmos*), nu constituise până la începutul secolului al XIX-lea, în perspectivă hermeneutică, obiectul unui deosebit interes din partea reprezentanților erudiției teologice românești. La Seminarul greco-catolic din Blaj, călugărul bazilian Benedict Fogarași a activat ca profesor de Sfânta Scriptură (între 1796 și, probabil, 1807)², iar o catedră de hermeneutică biblică a funcționat efectiv din anul 1806, când este menționat ca titular al ei Teodor Pop³, care s-a preocupat începând din 1816 și de redactarea manualelor necesare studioșilor. Anterior acestuia, câteva lucrări rămase în manuscris a realizat Samuil Micu, *Despre Sfânta Scriptură, Istoria Noului Testament și Carte despre descoperirea dumnezeiască*, prilejuite desigur de munca traducerii Bibliei în limba română⁴. Lui Dimitrie Vaida i se datorează o traducere mai consistentă, *Învățătură povățuitoare spre cunoștința Sfintei Scripturi*, rămasă și ea în manuscris, asupra căreia voi insista în cele ce urmează.

Născut în anul 1760, Dimitrie Vaida a urmat studiile secundare la Colegiul iezuit din Cluj, unde era *principista* în 1784⁵, iar pe cele teologice la *Seminarium*

¹ Vaida 1809, p. 56-57. Citatul reproduș în text este preluat din Sfântul Augustin, *Enarrationes in Psalmos* (In Psalmum 90 Enarratio, Sermo 1).

² *Schematismus* 1796, p. 140; *Schematismus* 1800, p. 138; *Schematismus* 1804, p. 139.

³ *Schematismus* 1806, p. 153; *Schematismus* 1807, p. 167. După o întrerupere, menționarea catedrei și a titularului ei este reluată în *Schematismus* 1812 (p. 173), continuând în șematismele următoare. Pentru manualele redactate de Teodor Pop, vezi Bârlea 1948, p. 74.

⁴ Mladin, Vlad, Moisiu 1957, p. 60-61; Chindriș 2001, p. 289, 338-339. Fugariu 1983 (vol. II, p. 974) menționează și un alt manuscris, intitulat *Puneri de prolegomene Sfintei Scripturi de descoperirea cea dumnezeiască* (care la Mladin, Vlad, Moisiu 1957, p. 60, apare cu titlul *Puneri din Prolegomenele Sfintei Scripturi de descoperirea cea dumnezeiască*). Vezi și „Cuvânt înainte la S. Scriptură”, în *Biblia de la Blaj 1795*, p. 18-35.

⁵ Conform unei însemnări pe o carte manuscrisă, aflată în proprietatea sa, păstrată actualmente la Filiala Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei Române (Ms. lat. nr. 8-10): *Hunc librum possidet Demetrius Vajda Principista O Desiensis. Anno 1784 die 19 mensis February*. Volumul, un colligat, conține un *Tractatus primus controversisticus de Ecclesia Christi militante et ejus capite; Dialectica seu Logica minor Rectore Reverendo Patre Michaelae Szalbek anno 1743, respectiv De accidentibus in comuni*.

Generale din Pojon (Bratislava). Hirotonit de episcopul Ioan Bob la 21 aprilie 1796, a funcționat timp de un an ca profesor pentru clasele superioare ale Gimnaziului din Blaj (*Scholae humaniores*), încredințându-i-se apoi parohia și protopopiatul Gherlei. A revenit la Blaj între anii 1800 și 1802, în calitate de prefect de studii al Seminarului diecezan și prefect al tipografiei, iar în următorii cinci ani a fost paroh și protopop al Clujului. În 1807 a fost integrat în noul Capitlu înființat de episcopul Ioan Bob, deținând succesiv demnitățile de canonic cancelar, scolastic și custode. A primit în această perioadă și alte demnități pe linie bisericească (paroh al Blajului, protopop de Glod și decan al comitatului Solnocul Interior), dar a activat și ca profesor de teologie morală, probabil din același an 1807⁶, și ca *professor ordinandorum*⁷. A murit la 15 martie 1818⁸.

Dimitrie Vaida a fost receptat doar ca autor a două discursuri de omagiere a episcopului Ioan Bob și al așa-numitei „Cârtiri” împotriva lui Petru Maior⁹. Discursurile au fost publicate mai întâi în versiune latină, în anul 1809¹⁰, iar apoi și în traducere românească, în anul 1813¹¹, însoțite de o prefață, iar în cazul primului discurs și de note istorice privitoare la biografiile episcopilor greco-catolici predecesori lui Ioan Bob și ale primilor canonici capitulari, între care o consistentă „disertație despre împărțirea neamului românesc”¹². În privința „Cârtirii”, mai frecvent abordată în istoriografie, datorită implicațiilor sale culturale¹³, trebuie menționat că, cea de-a doua parte a sa (*Cuvântare despre limbă și despre lucrurile ei preste acel cuvânt: «Moartea și viața în mâinile limbei». Pilde 18*) nu reprezintă altceva decât un text cu valoare de suprem argument (dat fiind că referința este un loc din Vechiul Testament), care avea menirea să completeze „replica” propriu-zisă la criticile formulate de Petru Maior în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*¹⁴.

Practic necunoscută este o scriere a sa rămasă în manuscris, în fapt o traducere, intitulată *Învățătură povățuitoare spre cunoștința Sfintei Scripturi*, ale

⁶ Vaida 1809 (foaia de titlu). Prima menționare într-un șematism datează din anul 1813 (*Schematismus* 1813, p. 171).

⁷ *Schematismus* 1812, p. 173.

⁸ Cea mai detaliată prezentare a biografiei sale se găsește în *Protocollum Capituli Almae Dioecesis Fogarasiensis GraecoCatholicorum in Transylvania etc.* (Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, Ms. lat., nr. 268, f. 9v-10r).

⁹ Ediția textului „Cârtirii”, la Maior 1997, p. 356-371.

¹⁰ *Orationes quarum primam Clerus Graeco Catholicus major Dioecesis Fogarasiensis occasione installationis canonicorum et publicarum aliarum foundationum per Excellentissimum [...] Dominum Ioannem Babb de Kapolnok Monostor factarum anno 1807 die 13 Julii obtulit. Alteram quam Clerus Graeco Catholicus iunior eiusdem Dioecesis Fogarasiensis in suo Auditorio [...], in signum suae in Praesulem exhibendae gratitudinis dicit*, Cibinii, 1809.

¹¹ *Cuvântări în cinstea Exsealeanții Sale Ioann Bobb, vlădicului Făgărașului [...]*, Blaj, 1813.

¹² Despre aceasta, vezi Dumitran 2009, sub tipar.

¹³ Vezi, sub acest aspect, referințele la ediția citată (Maior 1997, p. 368-371).

¹⁴ Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, *Manuscrise românești*, nr. 212, f. 28r-47r.

cărei singure mențiuni se găsesc în cataloagele bibliotecii din Blaj alcătuite de Ștefan Manciulea și Nicolae Comșa¹⁵. Destinată în primul rând preoților, îndeosebi celor cunoscători doar ai limbii române, ea reprezenta prima tentativă de a le oferi acestora un manual în limba proprie, cuprinzând regulile înțelegerii Scripturii, extrase din scrierile Sfinților Părinți. Aceste reguli vizau corecta înțelegere a psalmilor, mai frecvent utilizați în practica liturgică, dar și a semnificației și canonului Scripturii, a limbilor în care cărțile canonice au fost redactate, respectiv tâlmăcite, cu alte cuvinte o veritabilă lucrare de exegeză biblică, menită să ofere o cheie de înțelegere a Scripturii celui interesat, adică adevăratului „păstor”, preocupat de mântuirea sufletelor, și nu de „odihna și hrana pântecelui său”¹⁶. Explicații detaliate sunt oferite și cu privire la alte importante „locuri teologice”: Tradiția („al doilea temei al adevărilor celor de lipsă spre mântuire”), Biserica („Besearica cea adevărată”), scrierile Sfinților Părinți și canoanele sinoadelor (conciliilor) ecumenice¹⁷. Lucrarea se putea înscrie astfel în programul editorial susținut de episcopul Ioan Bob, alături de *Theologia dogmatică și moralicească*, tipărită încă în anii 1801-1802, ori de *Forma clerului și a păstoriului bun*, care a văzut lumina tiparului chiar în anul 1809.

Cunoașterea „desăvârșit” a Scripturii, căreia sfinții Augustin și Grigore cel Mare i-au atribuit un esențial rol normativ pentru viața creștinilor¹⁸, apare aici cu atât mai importantă în cazul preoților: aceștia erau chemați să expună credincioșilor cuvântul Domnului, consemnat în textul sacru, și nu „ale sale gânduri”¹⁹. Canonul biblic (cărțile canonice ale Vechiului și Noului Testament, respectiv cele apocrife, sau „detherocanonicești”, adăugate Vechiului Testament) corespunde întocmai structurii Bibliei de la Blaj²⁰. El este detaliat prin distincția între „cărțile legii”, cele „procești”, „moralicești” și „istoricești”²¹. În privința cărților bisericești, altele decât cele cuprinse în Sfânta Scriptură, exemplele înfățișate de traducător sunt selectate dintre cărțile utilizate în Biserica românească – Mineiul, Octoihul, Liturgia și Molitvelnicul²². În cele din urmă sunt menționate cărțile numite „pravile”, care cuprind reglementări și orânduiri bisericești, cu acest prilej fiind definită și semnificația termenului de *canon*: importantă este distincția între sfera credinței, caracterizată de imuabilitatea canoanelor, și cea a

¹⁵ Manciulea 1939, p. 565, nr. 34; Comșa 1944, p. 33, nr. 34.

¹⁶ Vaida 1809, din „Cuvânt înainte”.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ „[...] scripturile, care ne dojănesc bine să viețuim [...]”; „[...] epistolia atotputearnicului Dumnezeu cătră zidirea sa [...], pentru viața ta (adecă pentru îndreptarea vieții tale) ț-au trimis ție epistoliile sale.” Vaida 1809, p. 6.

¹⁹ *Ibidem*, p. 4.

²⁰ *Ibidem*, p. 6-8; *Biblia de la Blaj 1795*, p. 34-35.

²¹ Vaida 1809, p. 16-18.

²² *Ibidem*, p. 19.

vieții creștine, pentru care era admisă modificarea acestora, în funcție de „stările împrejur”, „condiția”, „statul” și „râvna creștinilor”²³.

Problema autenticității cărților Scripturii și a sacralității lor, a limbilor originale de redactare și a celor mai însemnate tălmăciri sunt abordate în cel de-al doilea capitol al lucrării²⁴. Trebuie remarcată aici pledoaria pentru valoarea superioară a celor mai vechi traduceri și sublinierea principiului conformității cu originalul, ca garanție a autenticității²⁵. Cel de-al treilea capitol înfățișează succint conținutul Sfintei Scripturi, din perspectivă literală, alegorică și morală, pentru a trece apoi la subiectul central – înțelegerea textului biblic, condiționată de însușirea principiilor interpretării acestuia (ale hermeneuticii biblice). Este invocată aici teoria augustiniană a semnelor, expusă în „cartea despre învățătura creștinească” (*De Doctrina Christiana*)²⁶ – opera probabil cea mai frecvent citată în lucrarea de față –, căreia i se atribuie un rol determinant în explicarea obscurității textului biblic provocată de necunoașterea, ambiguitatea sau de echivocitatea cuvintelor: în toate aceste cazuri, teoria Sfântului Augustin este pusă în slujba hermeneuticii²⁷, de la același exeget fiind preluate și remediile necesare soluționării unor asemenea dificultăți – cunoașterea limbilor în care au fost redactate textele sfinte, conformitatea cu regula credinței, contextul semantic, cunoașterea istoriei, cronologiei și geografiei²⁸. În mod similar pot fi depășite și celelalte dificultăți ale textului, create de utilizarea sensului figurat al cuvintelor, ori de specificitatea limbilor-sursă (ebraica și greaca)²⁹. Demersul traducătorului era util și prin semnalarea importanței abordării lexicologice a textului biblic, ori

²³ *Ibidem*, p. 22-23.

²⁴ Pentru *Septuaginta*, traducătorul trimite și la „cuvântul înainte a Scripturii foaia a treia” (*Biblia de la Blaj 1795*, p. 26-29). Vaida 1809, p. 45. O trimitere similară, pentru înțelesul literal și mistic al Sfintei Scripturi, se face la „începutul Bibliiei în cuvântul înainte fața a șaptea și a opta” (*Biblia de la Blaj 1795*, p. 30-33). Vaida 1809, p. 96.

²⁵ „Despre toate tălmăcirile, mai ales despre ceaste făcute mai târziu aceasta trăbuie să știm, că nu sânt priimite de la toată Besearica, cât să putem fi încredințați că nu iaste nici o greșeală și sânt autentice, ci numai întru aceasta sânt autentice, în cât cu izvodul lor să lovesc, și când s-ar întâmpla să se vârască vreo greșeală trebuie din izvod îndreptată.” Vaida 1809, p. 51.

²⁶ „Cea mai dintâie întunecare a Sfintei Scripturi să naște din seamnele ceale necunoscute, sau cu îndoială sau cu mai multe înțălesuri; prin seamne înțăleagem cuvintele și vorba cu care și în care iaste scrisă Sfânta Scriptură, și prin care scriitorii cei sfinți /63/ ne-au însămnat voia cea dumnezeiască, care dacă nu să înțăleg de la cei ce cetesc Sfânta Scriptură, de lipsă iaste dintru acea neînțăleagere să se nască întunecare.” *Ibidem*, p. 62-63.

²⁷ Conform observației Luciei Wald, din studiul introductiv al ediției românești a lucrării *De Doctrina Christiana* (Augustin 2002, p. 20).

²⁸ Vaida 1809, p. 63-66.

²⁹ Traducătorul uzează uneori de exemple preluate din limba română, din dorința de a ușura înțelegerea: „Unele metafore sânt foarte obicnuite evreilor, așa [...] sufletul său a-l avea în mână, adecă a fi în primejdie, precum să zice și românește: om cu capu a mână, adecă nebăgătoriu de samă de primejdiia vieții”. *Ibidem*, p. 70.

a lecturii comparative a versiunilor sale³⁰.

Cunoașterea Scripturii trebuia realizată însă în mod progresiv, conform programului schițat de Sfântul Augustin: esențială era, mai întâi, însușirea regulilor credinței și a „îndreptărilor vieții, adică nădejdea și dragostea”; apoi, pe măsură „ce-și va face cunoștință bună cu limba sfințelor scripturi”, deci cu sensurile textului, putea „să pășască la ceale mai întunecate, ca să le deșchize și să le cerceteze”³¹, ajutându-se cu explicațiile „tâlcuitorilor” Scripturii. Traducerea înfățișează în continuare regulile generale ale interpretării Sfintei Scripturi, în sens literal și în sens mistic, urmate de regulile speciale ale interpretării cârților profetice, ale Psalmilor, Evangheliilor și parabolilor evanghelice.

Dintre prezentările consacrate celorlalte „locuri teologice”, rețin atenția cele privitoare la Biserică și la sinoade, cel dintâi prin referirile la Bisericile răsăritene, despărțite de Biserica „adevărată” și lipsite astfel de atributul sfințeniei caracteristic doar acesteia³². Dacă această interpretare reprezintă foarte probabil doar o preluare din lucrarea tradusă, în schimb paranteza inserată în text după discutarea atributelor Bisericii, „despre dezghinarea carea iaste în neamul românesc”³³, aparține neîndoiește lui Dimitrie Vaida: dorind „împăciuirea” românilor, el vrea să arate adevărul despre „sfânta unire”, apelând pentru aceasta la „ce au ținut și au crezut cei mai de demult Sfinți Părinți, știind că ce iaste mai de demult acela iaste de la Apostoli și de la Hristos”³⁴, adică la explicarea punctelor florentine ale unirii, în conformitate cu discursul său anterior referitor la Scriptură și Tradiție ca fundamente ale doctrinei creștine. Formularea celor patru puncte³⁵ este similară celei pe care o vom regăsi în „disertația despre împărachearea neamului românesc”, menționată mai sus, iar concluzia net defa-

³⁰ „Cine va vrea mai multe să vadă le pot vedea la aceia carii într-adins modrurile acealea le-au cules și le-au adunat într-o una, sau la tâlcuitorii Sfintei Scripturi, numai de-ar fi acealea întoarsă și pe limba românească.” *Ibidem*, p. 72.

³¹ *Ibidem*, p. 89-94.

³² „[...] așa dară Besearică numai una iaste adevărată și această unime nice să cuvine Besearicilor Răsăritului, nici Besearicilor care sânt osăbite și dezghinate de cătră cealelalte în părțile Apusului.”; „Nici o Besearică de a Răsăritului sau a Apusului carea iaste tăiată și dezghinată de la cea veachie și adevărată are sfințenie, și pentru aceia nici să poate numi adevărată, și de acealea fieștecare trăbuie să se ferească [...]”. *Ibidem*, p. 195, 197.

³³ *Ibidem*, p. 203-214.

³⁴ *Ibidem*, p. 204. Ideea este reluată și mai jos, într-o formulare mai nuanțată: „Să cercăm ce au ținut Sfinții Părinți și săboarele, care au fost de la începutul Besearicii până la a noao sută de ani, în care au trăit Fotie, care au aruncat apuseanilor mai multe și au tăgăduit pomenitele mai sus puncturi”. *Ibidem*, p. 205.

³⁵ „Că noi creadem că Patriarhul Romii vechi iaste cel mai dintâie și mai mare, de care ceialalți au să asculte; a doao că Duhul Sfânt porceade și de la Fiiul, ca și de la Tatăl; a treia, că că pânea azimă iaste destulă materie a tainii Euharistiei; a patra, că iaste și al treilea loc a sufletelor după moarte în care să curățasc care au de pătimit ceva. Iară neuniții aceaste patru le tăgăduiesc, adăogând unii din Besearica Răsăritului și aceia, de zic cum că sufletele până la judecata cea mai de pre urmă nu merg nici în raiu, nici în iad.” *Ibidem*, p. 205.

vorabilă neuniților, considerați drept înnoitori în credință³⁶.

În privința sinoadelor („săboarilor”), se poate remarca menționarea unui element specific Bisericii românești din Transilvania, în cadrul clasificării „săboarilor ceale de osăbi” – participarea protopopilor și preoților la sinoadele episcopale³⁷ –, în timp ce „neuniții” sunt amintiți, alături de „dezghinați”, ca cei care nu recunosc decât șapte concilii ecumenice³⁸. Ca atare, dezbinarea Bisericii, sau „neunirea carea până în zioa de astăzi destul spre mare stricare a Besearicii și a neamurilor iaste”, este legată de conciliul de la Constantinopol, din anul 869, când s-a pronunțat anatema împotriva lui Fotie³⁹.

Traducerea lui Dimitrie Vaida oferea așadar, în esență, o învățătură „pre scurt” despre Sfânta Scriptură și alte câteva „locuri teologice”⁴⁰. Comparația cu lucrarea care a stat la baza traducerii sale, *De locis theologicis dissertationes decem [...]*, a teologului jansenist flamand Joannes Opstraet (1651-1720)⁴¹, preocupat de teologia pastorală și cu deosebire de problema formării clerului, relevă acest fapt. Lucrarea amintită, prin ediția sa venețiană din anul 1777, era înregistrată de catalogul bibliotecii mănăstirii din Blaj redactat probabil în jurul anilor '30 ai secolului XIX⁴², dar și în inventarele anterioare ale bibliotecilor clericilor greco-catolici Ștefan Sălcaii și Alexandru Fiscuții⁴³. Un exemplar în 8° din tomul II al aceleiași ediții, păstrat la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, poartă *ex libris*-ul lui Petru Ungur⁴⁴, iar un altul în 4° din primul tom al ediției vieneze din anul 1779, păstrat tot acolo, pe cel al lui Samuil Micu⁴⁵. Exemplele probează așadar o anumită predilecție a reprezentanților elitei clericale unite pentru lectura lucrării lui Opstraet. Versiunea românească adresată preoților a recurs însă la o evidentă simplificare, prin omiterea chestiunilor de mai mare erudiție teologică, ce nu le erau indispensabile acestora în practica pastorală.

³⁶ „Dintru care dintru toate urmează că precum să numesc pre sine noi, așa adevărat și învățătura lor iaste noao, că nu să uneaște cu a celor de demult, carii au trăit de la începutul Besearicii până la opt sute.” *Ibidem*, p. 214.

³⁷ „Al treilea, iaste săborul unii vlădicii, la care să adună protopopii și preoții din acea vlădicie supt un episcop care și șeade întâie în săbor precum iaste și capul eparhiei sale.” *Ibidem*, p. 244-245.

³⁸ *Ibidem*, p. 257.

³⁹ *Ibidem*, p. 265-267.

⁴⁰ „Aceaste despre Sfânta Scriptură, despre trădaniile ceale dumnezești, precum și despre săboară, pre scurt scriindu-le după învățătura dascalilor Besearicii.” *Ibidem*, p. 278-279.

⁴¹ Pentru el, vezi *BBK* 2001, Spalten 1110-1112.

⁴² *Catalogus* [1834-1835], f. 103r; pentru datarea catalogului, vezi Fărcaș 1985, p. 240 și 253, nota 28.

⁴³ *Col. Doc. Blaj*, nr. 694, f. 1v. (fără menționarea ediției); Teodor 1957, p. 267-269; Chindriș 2001, p. 241.

⁴⁴ Opstraet 1777. *Ex libris*-ul de pe foaia de titlu este însoțit de următoarea consemnare: *Georgius Ungur obi[i]t A[nn]o 1809 mense Septembri medio cursu SS. Theologiae terminato.*

⁴⁵ Opstraet 1779, foaia de titlu.

Astfel, nu regăsim în versiunea românească decât în mică măsură demonstrația destul de extinsă a caracterului revelat al doctrinei conținute de Sfânta Scriptură și al Scripturii înseși, caracter probat de Opstraet și printr-o paralelă între profețiile Vechiului Testament și faptele narate în Noul Testament; canonul Scripturii prezentat de Opstraet este cel consacrat de Conciliul tridentin; este prezentată în manieră simplificată problema conformității cu originalele a versiunilor textului biblic; câteva dintre regulile interpretării Scripturii lipsesc din versiunea lui Dimitrie Vaida (două referitoare la sensul literal, trei la cel mistic și una privitoare la regulile interpretării Psalmilor); chestiunea liberului acces al credincioșilor la lectura textului biblic în limba vulgară, dezbătută de Opstraet și din perspectivă istorică, apoi cea a utilității Scripturii sunt și ele omise. Dintre celelalte „locuri teologice” tratate de lucrarea originală⁴⁶, traducătorul se mai oprește doar la Tradiție, Biserică, Sfinții Părinți și sinoadele (conciliile) ecumenice, modificând, în cazul ultimelor două, ordinea expunerii lui Opstraet⁴⁷. În plus, lăsând la o parte „locuri teologice” mai „sensibile” (autoritatea pontifilor romani, istoria, teologii scolastici, filosofii, rațiunea naturală), ca și aspecte mai problematice cu privire la cele tratate, Dimitrie Vaida oferă o viziune mult mai „ortodoxă” decât cea a modelului său, un adept convins al jansenismului.

Investigația efectuată până aici sugerează posibilitatea aducerii în discuție și a unei tipărituri românești, care a stârnit mai multe semne de întrebare în istoriografie. Este vorba despre așa-numitul („așa-numit” pentru că tipăritura nu are foaie de titlu) *Tractat despre locurile theologhicești*, asupra căruia a atras atenția Ioan Chindriș, iar mai recent s-a pronunțat, pe baza unor mărturii documentare anterioare, Gabriela Mircea⁴⁸. Apărută la Blaj, în anul 1811⁴⁹, publicația prezintă evidente similarități cu opera lui Opstraet, ca și cu versiunea românească a acesteia analizată aici. Spre deosebire de cea din urmă însă, ea prezintă toate cele zece „locuri teologice” tratate și de Opstraet, chiar dacă mult mai succint și într-o ordine din nou diferită: „Sfânta Scriptură, Tradiția, Sfinții Părinți, Besearea, Săboarele, rânduielile Patriarșilor, bogoslovii sau teologii, mintea omenească, filosofii, istoricii”⁵⁰.

⁴⁶ În „Prooemium”-ul primului tom, Opstraet prezintă ordinea celor zece *loci theologici*: *Scriptura et Traditio, Ecclesia, Auctoritas Conciliorum, Summorum Pontificum Auctoritas, Auctoritas Sanctorum Patrum, Historia, Scholastici, Philosophi, Ratio Naturalis*.

⁴⁷ Comparația a fost făcută pe baza ediției vieneze din anul 1779, care cuprinde exclusiv disertația consacrată Sfintei Scripturi; pentru celelalte „locuri teologice” tratate de versiunea românească, cu excepția celui referitor la Sfinții Părinți (pentru care am utilizat tomul II al ediției venețiene din 1777), nu am avut la dispoziție textul lucrării originale.

⁴⁸ Chindriș 1982, p. 3; Mircea 2008, p. 331-339. Mărturiile documentare anterioare valorificate de Gabriela Mircea aparțin, în ordine cronologică, lui Titus Furdui, Ioan Mircea, Ioan Chindriș și autoarei citate.

⁴⁹ Conform informațiilor documentare readuse în discuție la Mircea 2008, p. 332, 334.

⁵⁰ [*Tractatul*] 1811, p. 1.

O lectură fie și grăbită a acestui *Tractat* relevă și alte diferențe, de substanță: explicațiile date sunt formulate simplu și extrem de concise, iar viziunea generală, în măsura în care poate fi sesizată, este mult mai puțin „ortodoxă”. Faptul este explicabil, din moment ce atenția talmăcitorului se îndreaptă cu predilecție nu doar spre explicarea Scripturii⁵¹, ci și spre cea a Bisericii, căreia îi este consacrat capitolul cel mai extins⁵², a soboarelor (conciliilor)⁵³ și a autorității pontifului roman⁵⁴. Celelalte „locuri teologice” sunt tratate mult mai succint, în doar două scurte capitole⁵⁵, iar la final sunt plasate două adaosuri, la capitolul 2 (cuprinzând enumerarea celor mai importanți Sfinți Părinți răsăriteni și apuseni, până în sec. XII) și la capitolul 5 (referitor la cele șapte concilii ecumenice)⁵⁶. În plus, se poate observa diferența simțitoare între limba acestei traduceri și cea a *Învățăturii povățuitoare*.

⁵¹ Cap. 1 („Despre Sfânta Scriptură”) abordează 14 puncte: „Ce iaste Sfânta Scriptură?”; „Oare fost-au de la Dumnezeu însuflat?”; „Cum s-au însuflat Sfânta Scriptură?”; „Care și de câte fealiuri iaste canonul Scripturii?”; „Cum iaste canonul jidovilor?”; „Ce canon au pravoslavnicii a Scripturilor?”; „Ce regulă au ținut părinții de la Trideant în facerea canonului Scripturilor?”; „Care iaste canonul ereticilor?”; „În ce limbă s-au scris întie cărțile canonicești?”; „Între izvoarele ceale întoarse pre altă limbă a legii vechi, care iaste mai de frunte?”; „Care iaste între talmăcirile latinești, și a legii noao și a cei vechi mai de frunte?”; „Oare slobod iaste tuturor să cetească Sfânta Scriptură și pre limba sa întoarsă?”; „De câte fealiuri iaste înțalesul Sfintei Scripturii?”; „Din care înțales a Scripturii poate lua theologhiia temeiu fără îndoială?”. Urmează cap. 2 („Despre Trădanie”), cu 4 puncte, și cap. 3 („Despre Sfinții Părinți”), cu 5 puncte.

⁵² Cap. 4 („Despre Bisearică”) este împărțit în 4 „închieturi”: 1. „Despre mădulările Besearicii”, cu 7 puncte; 2. „Despre seamnele Besearicii”, cu 4 „seacții” („Despre unimea Besearicii”, „Despre sfinția Besearicii”, „Despre sebornicia Besearicii”, „Despre apostolicia Bisearicii”); 3. „Despre proprietățile Bisearicii”, cu 4 puncte; 4. „Despre vrednicia sau putearea Besearicii”, cu 6 puncte.

⁵³ Cap. 5 („Despre Săboară”) cuprinde 9 puncte: „Ce iaste Săborul?”; „De câte fealuri sânt săboarele?”; „Ce iaste de lipsă la legiuita țineare a săboarelor celor de obște?”; „Ce iaste de lipsă ca sfârșitul săborului să fie legiuit?”; „Cine are puteare a aduna săbor de obște?”; „Oare mireanii în săboare au iuș a da votum hotărâtoriu precum zic protestanșii?”; „Oare ținearea săboarelor de lipsă iaste spre ocârmuirea cea mai bună a Bisearicii?”; „Fără de săboare să pot așeza toate împărecherile, adecă prin patriarhul cel mai mare și păstorii în toată lumea împărățiați, carii tot aceiași vrednicie au și afară de săbor, așadară nu iaste de lipsă țânearea săboarelor?”; „Oare săborul adevărat de obște în hotărârea împărecherilor despre credință și năravuri poate greși?”.

⁵⁴ Cap. 6 („Despre Patriarhul Râmului”) conține 6 puncte: „Oare iaste Patriarhul Râmului cap Besearicii nu numai încātu-i cinstea, ci și încātu-i iurisdicția, sau vrednicia și putearea?”; „Oare primatul Patriarhului de la Râm de la Dumnezeu iaste rânduit?”; „Oare Patriarhul de la Râm iaste cu vrednicia mai sus decât săborul de obște?”; „Oare poate greși Patriarhul Râmului în hotărârea lucrurilor celor despre credință și despre năravuri?”; „Oare are Patriarhul Râmului puteare în ceale lumești a prinților, macar neoablă, prin carea să poată, precum zice Belarmin, «muta împărățiile, și de la unul a lua, ca cel mai mare prinț duhovnicesc, de iaste aceia de lipsă la spăsenia sufletelor» (cartea 5 despre Patriarhul Râmului, cap 6)?”; „Oare episcopii de la Hs. însuși au iurisdicția sa, au dela patriarhul Râmului, precum vreau telianii?”.

⁵⁵ Cap. 7 („Despre theologii scolasticești și despre mintea omenească firească”), cu 5 puncte, și cap. 8 („Despre filosofie și istorie”), cu 3 puncte.

⁵⁶ Vezi și prezentarea conținutului publicației, cu menționarea numărului de pagini pentru fiecare capitol, la Mircea 2008, p. 337-339.

Diferențele semnalate probează imposibilitatea atribuirii ambelor versiuni unui singur traducător, respectiv lui Dimitrie Vaida. În ciuda sursei de inspirație identice, *Tractatul* trebuie să fi fost rezultatul unei alte inițiative, ale cărei motivații pot fi însă cu greu bănuite. S-ar putea imagina cel mult un scenariu, pentru a explica tipărirea unei lucrări insuficient elaborate (adaosurile finale având, poate, menirea de a compensa această deficiență), în defavoarea alteia – este vorba de *Învățătură povățuitoare* – incontestabil superioare, rămase în manuscris; eventualele concluzii nu ar oferi însă, probabil, rezultate relevante.

În schimb, manuscrisul *Învățăturii povățuitoare* o poate face. Mai întâi, cele câteva corecturi mărturisesc o tentativă de revizuire, iar textul, cu excepția „Cuvântului înainte”, pare să fi fost transcris de o altă mână⁵⁷. Apoi, chiar în manuscris, lucrarea și-a îndeplinit măcar parțial menirea, aceea de manual pentru uzul preoților sau al candidaților la preoție, al căror îndrumător a fost Dimitrie Vaida⁵⁸. Prin conținutul ei, este drept, simțitor simplificat în comparație cu expunerea originalului, a transmis regulile lecturii și interpretării textului biblic și noțiunile doctrinare fundamentale cu privire la Scriptură, Tradiție, Biserică și la reflectarea acestora în scrierile Sfinților Părinți și în canoanele conciliilor ecumenice. Raportarea frecventă și consistentă la formulările Sfântului Augustin din *De Doctrina Christiana*, o premieră în literatura teologică românească, a oferit nu doar o îndrumare exegetică, ci și reperele esențiale ale vieții creștine⁵⁹. Sunt, cred, suficiente argumente pentru a susține relevanța acestei lucrări, chiar dacă, nefiind tipărită, ea nu s-a putut transforma într-o scriere de referință.

DANIEL DUMITRAN

PROFILE OF A SCHOLAR OF THE ENLIGHTENMENT: DIMITRIE VAIDA

ABSTRACT

Dimitrie Vaida (1760-1818) was one of the first Romanian scholars preoccupied with the issue of interpreting the Scripture, next to Samuil Micu and Teodor Pop. His interest for this subject is explained by the activity as teacher at the Greek-Catholic Theological Seminary from

⁵⁷ Există și o probă în acest sens, reprezentată de următoarea consemnare infrapaginală: „Am gătat de scris în 25 septembrie eu Alexandru Popa m. p.” (Vaida 1809, p. 152).

⁵⁸ În partea superioară a foii de titlu apare o altă consemnare: „*Inscriptus catalogo librorum Seminarii Diaecesani Balasfalvensis*”.

⁵⁹ „[...] și Augustin întru acelea zice, «care chiar sânt pusă în Evanghelie să află acelea toate care cuprind credința și obiceiurile vieții, adică: nădejdea și dragostea». Cartea a doao despre învățătura creștinească, cap 9.” Vaida 1809, p. 60. „Regulile credinții mai cu osârdie și mai cu mare strădanie trăbuie să se cearce, de care fealiu cu atâta va afla fieștecare mai multe cu cât iaste mai harnic de a înțeleage, pentru că întru acelea care sânt chiar pusă în scripturi să află acelea toate, care cuprind credința și îndreptările vieții, adică: nădejdea și dragostea. Sfântul Augustin, cartea 2 despre învățătura creștinească.” *Ibidem*, p. 90.

Blaj and as tutor of aspirants to priestly dignity. This text focuses on the analysis of the significations of his first work (from 1809), previous to the involvement within the polemics with Petru Maior, as supporter of bishop Ioan Bob. We refer to *Învățătură povățuitoare spre cunoștința Sfintei Scripturi*, a translation after creation of Fleming Jansenist theologian Joannes Opstraet, *De locis theologicis dissertationes decem [...]*, existent both in the library of „Holy Trinity” monastery from Blaj, and personal libraries of clerics Ștefan Salciai and Alexandru Fiscuți. From the work of Opstraet, Dimitrie Vaida translated selectively theses referring to Holy Scriptures, Tradition, Church, Fathers of the Church and ecumenical synods. The selection aimed at omission of eminent theological issues, that weren't indispensable to priests or those who prepared to become priests; on the other side, avoidance of more problematic issues and the other theses (related to authority of Roman pontiffs, history, scholastic theology, philosophy and natural reason) resulted in offering a more Orthodox view, from doctrinal point of view, than that characteristic of Opstraet. Translation of Dimitrie Vaida is comparable with another contemporaneous translation from the creation of Opstraet (printed in Blaj in 1811), known as *Tractat despre locurile theologicești*; differences between versions prove the fact that they were made by different translators.

Importance of work *Învățătură povățuitoare spre cunoștința Sfintei Scripturi*, which remained in manuscript, is conferred mainly by its character of textbook; it rendered rules of lecturing and interpreting the biblical text and fundamental doctrinal notions related to the Holy Script, Tradition and Church, together with their mirroring in the writings of the Fathers of the Church and canons of the ecumenical synods; last but not least, it is important by ample reproductions from the work of Saint Augustine, *De Doctrina Christiana*, referring to the exegesis of the Scripture and requests of Christian life.

ANEXĂ

J. Opstraet, <i>De locis theologicis</i> ⁶⁰	D. Vaida, <i>Învățătură povățuitoare</i>	Autori și opere citate în <i>Învățătură povățuitoare</i>
	<p>Cap. 1. Despre lipsa învățaturii Sfintei Scripturi și despre aceia ce să înțeleage prin cuvântul Sfânta Scriptură. Despre împărțirea Sfintei Scripturi, precum despre canonul Sfintei Scripturi și luări aminte și despre alte cărți bisericești.</p> <p>Despre lipsa științii Scripturii tuturor oamenilor mai ales încâtu-i mai de lipsă.</p> <p>Cum că preoții mai de săvârșit trebuie să o știe.</p> <p>Ce să înțeleage prin cuvântul Sfânta Scriptură?</p> <p>Cum numesc Sfinții Părinți Scriptura? [...]</p>	<p>Sfântul Ieronim, în Agheu Sfântul Ioan Hrisostom, Omilia 2 în Facere Sfântul Augustin, în Psalm 90 Sfântul Grigorie cel Mare</p>

⁶⁰ Ediția din 1779 (Opstraet 1779).

<p>Quaestio I. An Doctrina, quae Sacra Scriptura continetur, Divinitus revelata sit?</p> <p>I. Doctrinam Religionis Christianae, quae Scriptura Sacra continetur, divinitus revelatam esse, constat ex Prophetiis, quibus hominibus annuntiata est.</p> <p>II.1. Praedicatione Prophetarum de Christo et Ecclesia multis ante Christum saeculis extitisse, argumentis certissimis evincitur.</p> <p>II.2. Evidenter etiam constat, ea quae in Veteri Testamento de Christo, ejusque Ecclesia Prophetae praedixere, ipsissima esse quae in Novo Testamento facta, narrantur. [<i>Urmează Parallelus inter Prophe-tias Veteris Testamenti et res narratas in Novo.</i>]</p> <p>II.3. Quae in Novo Testamento facta esse narrantur, conficta esse non possunt.</p> <p>III. Doctrinam Religionis Christianae, quae Scriptura Sacra continetur, revelatam esse divinitus certissime evincunt Prophe-tiae, et Miracula Christi, item Miracula Apostolorum in Novo Testamento.</p>	<p>Cap. 2. <i>Despre autenția și însuflarea cărților celor sfinte, și despre limbile în care s-au izvodit, precum și despre tălmăcirile ce s-au făcut într-alte limbi a cărților celor sfinte</i></p> <p>[...]</p> <p>Oare relighiia carea să cuprinde în cărțile acealea sfinte iaste dumnezeiască?</p> <p>[.....]</p>	
<p>Quaestio II. An ipsa Scriptura Sacra divinitus inspirata fuerit Sacris Scriptoribus?</p> <p>I. Scriptura Sacra inspirata fuit divinitus Scriptoribus hagiographis tunc, cum vel ore suo dictarunt</p>	<p>Cap. 2.</p> <p>Iaste de lipsă să dovedim cum că cărțile Testamentului Vechiu sânt autentice? Câte fealiuri de doveade sânt despre autentiia cărților Testamentului Vechiu? Ce să înțăleage prin dovea-</p>	

<p>eam Scribis, vel manu sua conscripserunt.</p> <p>II. Omnino videtur Scriptura Sacra Scriptoribus hagiographis inspirata fuisse, non tantum quoad res et veritates singulas, quae Scriptura continentur, sed etiam, quoad singula verba, verborum ordinem, nexum, ac dispositionem, quibus res ac veritates exprimuntur.</p> <p>III. Ut liber aliquis sit Scriptura Sacra non sufficit, quod Scriptori inspirata sit voluntas scribendi, ac deinde sic ei Spiritus Sanctus in scribendo assistat, ut non erret; uti nec sufficit, quod Spiritus Sanctus omnia, quae in eo continentur, vera et salutaria esse testetur.</p>	<p>dele dinafară?</p> <p>Ce să înțeleg prin doveadele ceale din lăuntru?</p> <p>Ce mărturii sânt despre cărțile Testamentului Vechiu că sânt ghenuine?</p> <p>Care sânt doveadele întăritoare cum că aceasta sau ceaia carte iaste adevărată și ghenuină?</p> <p>Oare Sfânta Scriptură iaste însuflată de la Duhul Sfânt? [.....]</p>	
<p>Quaestio III. Unde Scriptura Sacra discerni possit ac debeat a Libris non Sacris: et qui libri sint sacri?</p> <p>1. Discerni non potest per rationem humanam, sed per revelationem divinam.</p> <p>2. Revelatio illa facta fuit Ecclesiae, et per hujus auctoritatem libri Sacri a non Sacris discernendi sunt.</p> <p>3. Revelatio illa non sit per spiritum privatum, ut fingunt Haeretici, nec per hunc libri sacri a non sacris discernuntur.</p> <p>4. Libri illi sacri sunt, quos Synodus Tridentina ut sacros recipiendos esse definit.</p>	<p>Cap. 1. [...]</p> <p>Cum să împărteășe Sfânta Scriptură încātu-i vreamea în carea s-au scris?</p> <p>Care cărți să zic apocrife?</p> <p>Care cărți să zic protocanonicești?</p> <p>Care cărți să zic detherocanonicești?</p> <p>Ce să înțaleage prin Catastihul sau Canonul cărților celor sfinte?</p> <p>Besarica creștinească și ocârmuitorii ei avut-au aceeaia grije să osăbească cărțile ceale sfinte de altele, și făcut-au canon sau catastih a cărților celor dumnezești, precum dascalii Sinagogii?</p>	<p>Sfântul Ieronim, în cuvântul înainte în Iudith și în cuvântul înainte în Tobit</p> <p>Orighen, în Epistoliaa cătră Africani</p> <p>Sfântul Ieronim, în Epistoliaa cătră Paulin</p> <p>Sfântul Epifanie, în Eresul 29</p> <p>Orighen, în tâlcul Psalmului dintâi</p> <p>Eusevie, în Istoria besericească, cartea 2, cap 25</p> <p>Melinton Sârdeanul, cătră Onesim</p> <p>Achila Simahul</p>

	<p>Vredniciia tot aseamenea iaste a cărților detherocanicești, sau doară a celor protocanicești iaste mai mare?</p> <p>În câte părți s-au obicinuit dascalii Besearicii, mai ales scolasticii a împărți cărțile Sfintei Scripturi?</p> <p>Mai sânt cărți sfinte în Sfânta Besearică afară de ceale ce să află în Sfânta Biblie, și de sânt ce vrednicie au?</p> <p><i>Luări aminte.</i> Despre osăbirea cărților cu vredniciia, și mai ales despre Pravilă și despre osăbita canoanelor ce să află întrânsăle vrednicie.</p>	
<p>Quaestio IV. Quam varii sint sacrorum librorum textus?</p> <p>I. De textu originali, tum Veteris, tum Novi Testamenti.</p> <p>II. De editione Hebraica Sacrorum librorum Veteris Testamenti per Esdram.</p> <p>III. De versione Graeca librorum Veteris Testamenti ex Hebraeo per septuaginta Interpretes.</p> <p>III.1. An vera sit historia Aristee de versione Septuaginta?</p> <p>III.2. An saltem vera sit Historia quoad substantiam?</p> <p>III.3. Quo consilio divina Providentia Versionem LXX Interpretum mundo dederit?</p> <p>IV. De variis aliis Veteris Testamenti ex Hebraeo in</p>	<p>Cap. 2. [.....]</p> <p><i>Despre izvoadele cărților celor sfinte</i></p> <p>În carea limbă s-au izvodit, adecă: de la scriitorii cei sfinți în ce limbă s-au scris cărțile ceale sfinte?</p> <p>Dară Testamentul cel Nou în carea limbă izvodit?</p> <p>În carea limbă s-au făcut tălmăcirea cărților celor sfinte?</p> <p>Cine au mai tâlcuit Testamentul cel Vechiu de pe limba evreiască pe limba grecească?</p> <p>Ce sânt Exapla Eptapla?</p> <p>Ce tălmăciri s-au mai făcut?</p> <p>Ce tălmăciri s-au făcut ne-mijlocite de pe izvodul cel ovreesc?</p> <p>[...]</p>	<p>Sfântul Augustin, în cartea 2, De învățătura creștinească</p> <p>Sfântul Augustin, în tâlcul Psalmului 140</p> <p>Sfântul Augustin, în tâlcul Psalmului 90</p>

<p>Graecum Versionibus per Aquilam, Theodotionem, Symmachum, aliosque ante Hieronymum.</p> <p>V. De versionibus ex Hebraeo vel Graeco in Latinum.</p> <p>V.1. Innumerae errant Versiones Latinae tempore Hieronymi et Augustini, sed una praeferabatur ceteris quae Itala communis, et vulgate, item vetus dicebatur.</p> <p>V.2. De versione Veteris Testamenti ex Hebraeo in Latinum, facta per Hieronymum.</p> <p>VI. Recensentur aliae librorum sacrorum versiones.</p>		
<p>Quaestio V. An Sacrorum Librorum Textus extet adhuc incorrupti?</p> <p>I. An textus hebraicus Veteris Testamenti studiose ac universim corruptus fuerit per Judaeos, an vero adhuc extet incorruptus?</p> <p>II. An textus graecus Novi Testamenti universim corruptus fuerit per haereticos, an vero adhuc extet incorruptus?</p> <p>III. An adhuc incorrupta extet versio LXX Interpretum?</p>		
<p>Quaestio VI. Qui Textus sint Authentici?</p> <p>I. Authenticus est textus originalis Hebraicus veteris Testamenti, et Graecus Novi.</p> <p>II. Versio Septaginta interpretum est Authentica.</p>	<p>Cap. 2. [.....]</p> <p>Oare spre aflarea înțeleșului celui adevărat al Scripturii ajută mai bine izvođurile, apoi tălmăcirile, și din tălmăcirii care sânt mai întâie și mai fără primejdie</p>	

<p>III. Editio latina vulgata est authentica.</p>	<p>de a să putea urma?</p>	
<p>Quaestio VII. Quod Sacrorum Librorum argumentum? Quis scopus? Quis, et quotuplex sensus? I. Quid Scriptura Sacra? II. Quod Scripturae Sacrae argumentum? III. Quis Sacrae Scripturae scopus? IV. Quis et quotuplex Scripturae sensus? IV.1. Scripturae sensus alius est litteralis, alius spiritualis seu mysticus. Sensus litteralis quis, et quotuplex? IV.2. Quis sensus mysticus et quotuplex? IV.3. Quis sensus accommodatitius? IV.4. Eadem scriptura habere potest plures sensus litterales. IV.5. Uter sensus potior sit, litteralis, an mysticus?</p>	<p>Cap. 3. <i>Despre cuprinsul și sfârșitul Scripturii, și oare chiară sau întunecată e Scriptura? Care sânt pricinile întunecării și pentru ce pricini au vrut Dumnezeu să fie întunecată? Ce dăruri trăbue să aibă și cum să fie întocmit cel ce vrea să o înțeleagă? Ce iaste înțelesul Scripturii și de câte fealiuri? Care sânt regulele de obște spre tâlcuirea Scripturii și care sânt deosăbi, pentru osăbite cărți a Scripturii?</i> Ce cuprinde în sine Sfânta Scriptură, sau care iaste cuprinsul Sfintei Scripturi? Care iaste scoposul sau sfârșitul Sfintei Scripturi? [...]</p>	
<p>Quaestio VIII. An Scriptura Sacra obscura sit an clara? Ex quot capitibus nascatur obscuritas? Quibus viis tollenda? I. An Scriptura Sacra clara si tac perspicua, an obscura? II. Quae et quot causae obscuritatis Sacrae Scripturae, et quae adversus illam remedia? II.1. Prima Scripturae Sacrae obscuritas ex signis vel ignotis, vel ambiguis, vel aequivocis. Quomodo tollenda?</p>	<p>Cap. 3. [...] Sfânta Scriptură chiară și lesne de a să înțeleage, sau întunecoasă iaste? Care și câte sânt pricinile întunecării Sfintei Scripturi? Cea mai dintâie întunecare a Sfintei Scripturi să naște din seamnele ceale necunoscut, sau cu îndoială, sau cu mai multe înțelesuri. A doao întunecare a Sfintei Scripturi să naște din cuvintele luate metaforicește. Ce iaste metafora? Ce mijlocire iaste împotri-</p>	<p>Sfântul Ioan Hrizostom, în Omiliia a doua despre Lazar Sfântul Augustin, în cartea a doao, Despre învățatura creștinească, cap 9 Sfântul Augustin, în cartea 2, De învățatura creștinească, cap 6 Sfântul Augustin, în tâlcul Psalmului 146 Sfântul Ioan Gură de Aur, în Omiliia 44, cap 23</p>

<p>II.2. Altera S. litterarum obscuritas ex signis metaphoricae acceptis. Quod adversus illam remedium?</p> <p>II.3. Tertia S. litterarum obscuritas ex idiotismis linguae hebraicae et graecae. Quod adversus illam remedium?</p> <p>II.4. Quarta sacrarum litterarum obscuritas ex magnitudine et profunditate rerum ac mysteriorum quae tractunt. Quod adversus illam remedium?</p> <p>II.5. Quinta Sacrarum Scripturarum obscuritas ex desidia aut prava dispositione legentis. Quod adversus illam remedium?</p> <p>III. Quibus de causis Deus Sacram Scripturam quibusdam locis claram, quibusdam obscuram esse voluerit?</p>	<p>va întunecării aceştia?</p> <p>A treia întunecare a Sfintei Scripturi să naşte din modrul limbii ovreeşti, care întorcându-să întru altă limbă, neputându-să întoarce rămâne întunecare a Sfintei Scripturi.</p> <p>Împotriva întunecării aceştia mijlocire iaste sau a învăţa bine limba ovreiască şi grecească, sau das-cali bine învăţaţi în limbile acealea şi scrisorile lor, carii tâlcuesc acealea chipuri ale vorbii în limba jidovească sau grecească, trebue cercaţi, întrebaţi şi sfătuiţi.</p> <p>Pentru că sânt întunecate lucrurile care să cuprind în Scriptură, întunecată iaste şi Scriptura.</p> <p>Împotriva aceştia mijlocire iaste ca cetitoriul să fie întrarmat cu credinţă umilită şi să se supue vredniciei Bisearicii.</p> <p>A cincea pricina întunecării iaste lenevirea cetitoriului şi întocmirea cea rea a lui.</p> <p>Împotriva întunecării aceştia o mijlocire iaste întocmirile ce să zisără.</p> <p>Pentru ce pricini au voit Dumnezeu ca Sfânta Scriptură în unele locuri să fie chiară, şi în unele întunecată?</p>	
<p>Quaestio IX. Qua dispositione animi et quo ordine Scripturae Sacrae studium instituendum sit?</p> <p>I. Quot et quae animi dispositiones ad studium</p>	<p><i>Despre darurile şi întocmirea inimii carea trebue să o aibă şi sânt de lipsă celui ce ceteşte Sfânta Scriptură ca să o înţaleagă</i></p> <p>Câte şi care întocmiri a</p>	<p>Sfântul Augustin, în cartea a doua, De învăţătura creştinească, cap 3</p> <p>Sfântul Bernard, în Vorba despre viaţa sânguratică Casian, în cartea a cincea,</p>

<p>Scripturae Sacrae afferendae sint? II. Ordo in studio Scripturae servandus.</p>	<p>inimii trebuie să aibă cel ce să silească a înțelega Sfânta Scriptură? Ce rând trebuie să se ție în învățătura Scripturii? Doao greșeale mai cu samă sânt despre înțelesul Sfintei Scripturi: 1. acelora carii socotesc cum că toate în Sfânta Scriptură așa sânt de întunecate, cât nemica nu să poate înțelega fără tâlcuitoriu; 2. a acelora carii zic că așa sânt de chiară și de lesne de a să înțelega, cât lesne să pot treace, și răspunsul la aceste greșeale.</p>	<p>Despre duhul lăcomiei pântecelui, cap 33 și 34 Sfântul Bernard, în Cuvântul 62, Despre Cântarea cântărilor Sfântul Augustin, în Tractatul 96, În Ioan Sfântul Augustin, în Despre lucrul monașilor, cap 17 Sfântul Augustin, în cartea 2, Împotriva lui Faust Sfântul Ioan Gură de Aur, în Cuvântul al treilea, Despre Lazar Sfântul Augustin, în cartea 2, Despre învățătura creștinească Sfântul Ioan Gură de Aur, în Omilia a treia, Despre Lazar</p>
<p>Quaestio X. Quae Regulae Scripturam Sacram intelligendi ac interpretandi? I. Regulae pro investigando sensu litterali, libris sacris omnibus communes (I-XXV). II. Regulae pro investigando sensu mystico, libris omnibus sacris communes (I-XVI). III. Regulae speciales pro intelligendis libris et scriptis prophetis (I-VII). IV. Regulae speciales pro intelligendis Psalmis (I-IX). V. Regulae speciales pro intelligendis Evangelis (I-IX). VI. Regulae speciales pro intelligendis Parabolis, praecipue Evangelicis (I-II).</p>	<p><i>Despre înțelesul Sfintei Scripturi</i> Ce iaste înțelesul Sfintei Scripturi? De câte fealiuri iaste înțelesul Sfintei Scripturi? Care să zic înțelesul după slovă? De câte fealiuri iaste înțelesul după slovă și cel misticesc? <i>Despre tâlcul Scripturii</i> Ce ajută la înțelesul Sfintei Scripturi? Care iaste îndreptariul Sfântului Ilarie în înțelesul Sfintei Scripturi? Ce mai iaste de luat aminte încâtu-i despre întrebările care să pot face despre lucrurile ce să cuprind în Sfânta Scriptură? [Urmează 5 reguli ale tâlcuirii Scripturii, urmate de</p>	<p>Sfântul Heronim, în cartea cătră Paulin Îndreptariul Sfântului Ilarie Sfântul Augustin, în cartea a doao, Împotriva Pelagianilor și a lui Celestin Tertulian, în cartea De prescripție, cap 29, 39 Vichentie Lirineanul, în cap 2 Sfântul Augustin, Împotriva lui Faust, cartea 21, cap 7 Sfântul Ieronim, în Epistolia cătră Lușin Sfântul Augustin, în cartea 3, Despre învățătura creștinească, cap 26 Sfântul Augustin, în Psalm 59, la început Sfântul Augustin, la începutul Psalmului al 40-lea Sfântul Augustin, în Psal-</p>

	<p>alte 18 referitoare la înțelesul metaforic.] Despre înțelesul misticesc (13 reguli). Osăbite regule pentru înțelesul prorocilor (7 reguli). Osăbite regule pentru înțelegerea Psalmilor (8 reguli). Regule osăbite pentru înțelegerea Evanghelistilor (9 reguli). Osăbite regule pentru înțelegerea pildelor evanghelicești (2 reguli).</p>	<p>mul 58, numărul al doilea Sfântul Augustin, în Psalmul 140 Sfântul Augustin, Despre dimpreuna înțeleagerea a Evangheliilor, cartea 2, cap 4, 5, 14, 21</p>
<p>Quaestio XI. An liceat passim omnibus legere Scripturam Sacram etiam in lingua vulgari? I. Lectionem Sacrae Scripturae, etiam in lingua vulgari, licitam fuisse tempore Christi et Apostolorum, ex ipsa Scriptura ostenditur. II. Licitam passim omnibus, et ob ingentes fructus impense a Patribus commendatam fuisse Sacrae Scripturae lectionem in lingua vulgari, ex unanimi Patrum Latinorum et Graecorum consensu ostenditur. III. Sacrae Scripturae in lingua vulgari lectio prohibita generatim non fuit saeculo decimo sexto a synodo Tridentina, neque postea a summis Pontificibus.</p>		
<p>Quaestio XII. Quae Scripturae Sacrae utilitas, et quis usus?</p>		

<p>J. Opstraet, <i>De locis theologicis</i>⁶¹</p>	<p>D. Vaida, <i>Învățătură povățuitoare</i></p>	<p>Autori și opere citate <i>în Învățătură povățuitoare</i></p>
	<p><i>Adaogere despre Trădanie și cum să osăbeaște Trădaniia</i> Oare iaste trădanie dumnezeiască? Dovada carea să ia din Trădanie neclătită iaste. A căruia iaste vrednicia mai mare, a Trădaniei sau a Scripturii? Seamnele prin care trădaniile ceale dumnezeiești să osibesc de ceale omenești.</p>	<p>Sfântul Ioan Gură de Aur, în Omiliia a patra, În Epistoliia a doao cătră Thesalonicheni, numărul al doilea Sfântul Irineu, în cartea a treia, cap 4, nr. 1 Tertulian, Cartea despre Corona, cap 4 Orighen, în Epistoliia cătră Romani, tomul al patrulea Sfântul Vasilie, în Cartea de Duhul Sfânt, cap 27, nr. 66 Sfântul Epifanie, în Eresul 12 Sfântul Augustin, în cartea a cincea, Despre Botez, cap 23 Tertulian, Împotriva lui Ermoghen, cap 22 Sfântul Athanasie, în Orația împotriva neamurilor Sfântul Athanasie, în cartea întâie, Cătră Sărapion, nr. 19 Vichentie Lirineanul, îndată după începutul Dojeanii cei mai dintâie Tertulian, în Cartea despre Preșcripție, cap 21</p>
	<p><i>Despre Sfânta Beseaică</i> Ce înțeleagem prin cuvântul Sfânta Biseaică și de câte fealiuri sânt din carii stă Beseaică. Sfânta Beseaică iaste numai una. Sfânta Beseaică iaste sfântă. Sfânta Beseaică iaste săbor-</p>	<p>Sfântul Irineu, în cartea a treia, Împotriva eresurilor, cap 4 Sfântul Ieronim Sfântul Augustin, în Psalm 128, cap 8 Sfântul Ignatie, în Epistoliia cătră Filadelfiiani, nr. 2 și 3 Sfântul Augustin, în Cartea</p>

⁶¹ Ediția din 1777 (Opstraet 1777).

	<p>nicească. Sfânta Besearică iaste apostolicească. Luare aminte despre neunirea carea iaste în neamul rumânesc și arată că nedrepte sânt ce zic neuniții. Sfânta Besearică iaste în toată vremea văzută. Sfânta Besearică iaste de pururea, nu să stânge.</p>	<p>despre unimea Besearicii, cap 2, nr. 14; cap 10, nr. 25 Sfântul Augustin, în Psalmul al doilea Tertulian, cartea 2, Împotriva lui Parmenian, cap 3 Tertulian, în cartea a patra, Împotriva lui Marțion, cap 5 Tertulian, în Cartea despre Preșcripție, cap 21 Sfântul Ieronim, în Epistoliia cătră Pamahie Sfântul Augustin, în cartea a doao, Împotriva epistolilor lui Petilian, nr. 234 Sfântul Augustin, în Epistoliia 105, stih 14 Sfântul Ioan Gură de Aur, în Omilia carea o zis când să lucra despre gonirea lui din scaon Sfântul Ieronim, în cap 5 al lui Isaiia Sfântul Augustin, în Psalm 60, nr. 6, și în Psalm 101, vorba a doua</p>
<p>Diss. Sexta. De Sanctis Patribus quorum Auctoritas est sextus Locus Theologicus e quo doctrina sacra eruenda est. Quaestio I. Qui Sanctorum Patrum loco habendi sint? Quaestio II. Quae Sancti Patres scripserint? Quaestio III. Quae Patrum Auctoritas? In quibus, et quae regulae, juxta quas e scriptis ipsorum doctrina fidei aut morum eruenda est?</p>	<p><i>Despre Sfinții Părinți</i> Ce înțeleagem prin Sfinții Părinți? Ce trebuie să ținem despre învățătura Sfinților Părinți? În tâlcuirea Sfintei Scripturi slobod ne iaste noao să ne depărtăm de la înțeleagerea Sfinților Părinți? Aseamenea iaste vrednicia Sfinților Părinți de să vor asămăna laolaltă? Canoane care trebuie să se păzască când cetim Sfinții Părinți.</p>	<p>Sfântul Augustin, în cartea 11, Împotriva lui Iulian, cap 9 Vichentie Lirineanul, cătră sfârșitul Al doilea dojenitoriu și cu puțin după începutul Dojenitoriului dintâie Sfântul Augustin, în Epistoliia 148, nr. 15 Eusebie, cartea a treia, cap 32 Sfântul Chipriian, în Epistoliia 74, cătră Pompeiu Sfântul Augustin, în cartea Despre darul rămânerii până în sfârșit, cap 20, nr. 53 și cap 26, nr. 57</p>

		<p>Chelestin Patriarhul, în cartea către episcopii din Galiia, tomul al doilea în tipăriul lui Lavei, fața 1612</p> <p>Sfântul Athanasie, în epistola către Sărapion Pelaghie al doilea, cap 21, Epistoliia către episcopii Istriei, tom al cincilea al săboarălor, tipărirea lui Laveu, fața 633 și 634</p> <p>Bonaventura din Argone, Tractatul despre cetirea Sfinților Părinți;⁶²</p> <p>Bosuet⁶³</p>
	<p><i>Despre sfintele săboară</i></p> <p>Ce înțelegem prin cuvântul acesta săbor?</p> <p>Cum să împărtășc și să oselesc săboarele?</p> <p>Câte condiții să poftesc ca să se poată zice vreun săbor că iaste săbor a toată lumea?</p> <p>Cine trăbue să adune săborul și cine are drept de a șădea mai întâe în săbor?</p> <p>Luare aminte despre întâmplări când poate altul, nu Patriarhul Romii să adune săbor.</p> <p>Luare aminte a doao despre aceaia, că oare numai șeapte săboară s-au făcut a toată lumea, sau mai multe s-au făcut și istoriia pe scurt</p>	<p>Sfântul Augustin, în Epistoliia 59, almintrilea 217</p> <p>Săborul de la Florenția, tom 13 a săboarălor, tipărirea lui Labeiu, fața 502 și 503</p> <p>Sfântul Iereneu, cap 4, nr. 1, cartea a treia, Despre eresuri</p> <p>Sfântul Ioan Gură de Aur, în Omiliia 4 în Epistoliia 2 Cătră Thesalonicheni, nr. 2</p>

⁶² „Iară de pofteaște cineva mai multe despre acest lucru cetească scrisoarea lui Bonaventura din Argone cartuțian, foarte înțelepțește lucrată, a căruia titlul iaste Tractatul despre cetirea Sfinților Părinți.” Vaida 1809, p. 242.

⁶³ „Cât de mare lipsă are un theolog ca să cetească scrisorile Sfinților Părinți, foarte bine o cunoscut prea luminatul Bosuet, care folosul cel prea mare a acestui lucru prin lungă deprindere l-au învățat, că din cetaniia Sfinților Părinți au fost căștigat aceaia mărime a învățaturii și aceaia vrednicie a cuvântului care strălucește în scrisorile lui.” *Ibidem*.

	<p>acelor șapte săboară. Au numai aceaste săboară s-au făcut de obște a toată Besearica, sau mai făcutu- s-au și mai potu-să face? Cine mai au drept de adunat săbor? Ce vrednicie au săboarăle și de la cine o au? Mireanii în săboară au puteare de judecat? Cine iaste în Besearică ju- decătoriul cel mai mare? Înțeleagerea împreună a Sfinților Părinți sau a epis- copilor în lucrurile credinții poate să greșască au ba?</p>	
--	---	--

Abrevieri bibliografice

- Augustin 2002 - Sfântul Augustin, *De Doctrina Christiana. Introducere în exegeza biblică*. Ediție bilingvă de Marian Ciucă și Lucia Wald, Humanitas, București, 2002.
- Bârlea 1948 - Octavianus Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*, Frankfurt am Main, 1948.
- BBK 2001 - *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Band XVIII (2001), consultat la adresa: http://www.kirchenlexikon.de/o/opstraet_j.shtml (12.07.2009)
- Biblia de la Blaj 1795 - Biblia de la Blaj 1795*, ediție jubiliară, Roma, 2000.
- Catalogus [1834-1835] - Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis ad Sanctissimam Trinitatem* [Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, *Ms. lat.*, nr. 435].
- Chindriș 1982 - Ioan Chindriș, *O scriere necunoscută a lui Petru Maior? [Tractatul despre locurile teologhicești]*, în *Tribuna*, an XXVI, 1982, nr. 47, p. 3.
- Chindriș 2001 - Ioan Chindriș, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001.
- Col. Doc. Blaj* - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj, fond *Colecția de Documente Blaj*.
- Comșa 1944 - Nicolae Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944.
- Dumitran 2009 - Daniel Dumitran, *Despre unirea cu Biserica Romei, dezbinare și apropiere confesională. Un text de la începutul secolului XIX*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, LIV, 1, 2009, sub tipar.
- Fărcaș 1985 - Sidonia Puiu Fărcaș, *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepții și principii de organizare până la 1860*, în *BC*, IX, 1985, p. 234-256.
- Fugariu 1983 - *Școala Ardeleană*, antologie alcătuită de Florea Fugariu, cu o introducere de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, vol. II, București, Minerva, 1983.
- Maior 1997 - Petru Maior, *Scripta minora. Ars literaria. Animadversiones. Epistolarium. Ultima*, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, 1997.
- Manciulea 1939 - Ștefan Manciulea, *Biblioteca centrală din Blaj, indicele manuscriselor*, în *Cultura Creștină*, Blaj, XIX, 1939.

- Mircea 2008 - Gabriela Mircea, *Tipografia din Blaj în anii 1747-1830*, Alba Iulia, 2008.
- Mladin, Vlad, Moisiu 1957 - N. Mladin, I. Vlad, Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain – Teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, Sibiu, 1957.
- Opstraet 1777 - *De locis theologicis dissertationes decem Joannis Opstraet theologi Lovaniensis. Quibus accessit tractatus theologicus De Scripturae Sacrae sensu multiplici* Nic. Le Gros etc. Tomus secundus, Venetiis, MDCCLXXVII.
- Opstraet 1779 - *Joannis Opstraet theologi Lovaniensis De locis theologicis dissertatio I. De Verbo Dei Scripto seu de Scriptura Sacra*, Vindobonae, MDCCLXXIX.
- Schematismus 1796 - *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCXCVI*, Claudiopoli.
- Schematismus 1800 - *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCC*, Claudiopoli.
- Schematismus 1804 - *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCCIV*, Cibinii.
- Schematismus 1806 - *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCCVI*, Claudiopoli.
- Schematismus 1807 - *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCCVII*, Claudiopoli.
- Schematismus 1812 - *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCCXII*, Claudiopoli.
- Schematismus 1813 - *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCCXIII*, Claudiopoli.
- Teodor 1957 - Pompiliu Teodor, *Două biblioteci particulare românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II, 1957, p. 261-269.
- [Tractatul] 1811 – [Tractatul despre locurile theologicești], Blaj, 1811 [Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, *Carte românească veche*, nr. 572].
- Vaida 1809 - Dimitrie Vaida, *Învățătură povățuitoare spre cunoștința Sfintei Scripturi preste tot culeasă din învățăturile Dascalilor besericești și canoane povățuitoare și ajutătoare spre tâlcuirea și bună înțelegerea Sfintei Scripturi, cu învățatura Sfinților Părinți întărite. Întru acesta chip alcătuite și scoasă pre limba rumânească de prea cinstitul Domnul Dimitrie Vaida, canonic a cathedraliceștii besearici a Făgărașului și profesor theologiei rumânesc în Blaj. 1809, luna lui iunie, 17* [Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române.

Cuvinte-cheie: canonic, cărturar, disertație, iluminism, Scriptură, tipăritură, traducere.

Key words: canon, scholar, thesis, Enlightenment, the Scripture, printing, translation.